

Aşûre Günü, Tarihsel Boyutu ve Osmanlı Dinî Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler

EYÜP BAŞ
DR., ANKARA Ü. İLAHİYAT FAKÜLTESİ
e-mail: bas@divinity.ankara.edu.tr

abstract

Ashura Day, Some Thoughts on Its Historical Dimension and Its Place in Ottoman Religious Life. Ashura is the tenth day of Muharram, the first month of the Muslim calendar. Its general significance as a fast day for Muslims derives from the rites of the Jewish Yom Kippur. Scholars are not agreed as to the exact day on which 'Ashura' was observed in early Islam. Early hadith tradition seems to indicate that the day possessed special sanctity in Arab society even before Islam. Thus the Jewish rite, which the Prophet observed in Medina in 622 CE, only helped an already established Arab tradition to acquire religious content and hence greater prestige. The Jewish character was soon obscured, however, through its incorporation into the Muslim calendar and its observance as a Muslim fast day. With the institution of the fast of Ramadan in the second year of the Hijrah, 'Ashura' became a voluntary fast. For over thirteen centuries the Shi'i community has observed the day of 'Ashura' as a day of mourning. On the tenth of Muharram 61 AH (10 October 680) Husayn ibn Ali, fell in the battle on the plain of Karbala. The events leading to Husayn's death, which were subsequently elaborated and greatly embellished, helped to heighten the drama of suffering and martyrdom. During Umayyad rule (680-750) the 'Ashura' cult grew in secret. But under the Abbasids (750-1258), who came to power on the wave of pro-Alid revolts, it was encouraged, and by the beginning of the fourth century public commemorations were marked by a professional mourner, who chanted elegies and led the faithful in the dirge for the martyred imam and his followers. In 962, under the patronage of the Buyids (932-1055), 'Ashura' was declared a day of public mourning in Baghdad. Processions filled the streets, markets were closed, and shops were draped in black. Special edifices called 'Husayniyat' were built to house the 'Ashura' celebration. Ashura had been a day which was celebrated with joy or mourning in accordance with the sectarian identities of Muslims in the Ottoman period as it had been throughout history.

key words

Ashura, Karbala, Husayn Ibn Ali, Ottoman Religious Life

Sunuş

Bilindiği gibi hemen her toplumda gerek örfî gerekse dînî yönlerden önemli sayılan günler, geceler ve aylar vardır. Bu zaman dilimlerinde, meydana geldiği varsayılan ya da gerçekten meydana gelmiş olan bir takım olaylar sebebiyle çeşitli törenler, kutlamalar veya yas törenleri yapılagelmiştir. Dayandıkları olayların ve sebeplerin tarihî realitelere uygunlukları tam olarak tespit edilemeyip tartışılrsa da, bu tür zaman dilimlerinin toplumların hayatında önemli

birer ritüel haline geldikleri gerçektir. Bunlar ortak değerlere sahip toplulukların sosyal ve kültürel hayatlarını canlı tutan unsurlardır.

İşte bunlardan biri olan Muharrem'in 10'u Aşûre gününe de bazı tarihî vakalar hamledilmiş, bunlar sebebiyle de İslâm tarihi boyunca kutsal bir gün olarak çeşitli şekillerde kutlanagelmiştir.

Konunun tarihsel süreç içerisindeki gelişimine geçmeden önce, araştırma safhasında karşılaştığımız bazı güçlükleri ve meseleye nasıl yaklaştığımızı birkaç cümleyle değinmek gerekmektedir. İtiraf etmek gerekir ki, kaynaklarımızdaki rivayetlerin oldukça muhtelif ve bazan da çelişki arzemesi, Aşûre gününün tarihi altyapısını otaya koymakta bizi oldukça zorlamıştır. Bu durum sebebiyle hiç bir ön yargı içerisinde olmadan, bir tarih araştırmacısı olarak kaynaklardan edindiğimiz intibai net bir şekilde aktarmak uğraşısında olacağız.

a) Aşûre Günü ve Tarihsel Boyutu

Konuya öncelikle "Aşûre" kelimesinin anlam ve kökeni hakkındaki bilgilerden başlamak yararlı olacaktır. Arapça kaynaklarda tam olarak "Âşûrâ" şeklinde geçen bu kelimeyi, on sayısı ile ilgili olan "aşır" ve "âşir" veya develerin güdülmesiyle ilgili "ışır" kökünden türemiş bir kelime kabul edenler olduğu gibi, Arapça'da "fâûlâ" vezninin bulunmadığını ileri sürerek İbranice'den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat alimlerin çoğu bu görüşe katılmamakta, kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsemektedirler.¹

"Âşûrâ" kelimesinin kökeni üzerindeki görüş ayrılıklarını kısaca ifade ettikten sonra, bu günün menşei hakkında ortaya atılmış olan haberleri değerlendirebiliriz. Bu günde gerçekleştiği varsayılan olayların başlıcaları şunlardır:

- Hz.Adem'in tevbesinin bu günde kabul edildiği,²
- Nuh (as)'ın gemisinin bu günde Cudi dağı tepesine oturduğu ve inanların kurtulduğu, bu sebeple şükür orucu tutulduğu,³
- Hz.Musa ve İsrailoğulları'nın, Firavun'un zulmünden bu günde kurtuldukları.⁴

¹ Bu husustaki görüşler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Manzûr, *Lisânul-arab*, Beyrut 1955, IV, 569-571; Zebîdî, *Tacûl-anis min cevâbiril-kâmis*, Beyrut 1994, VII, 222; Cevad Ali, *Tarihul-Arab kable'l-İslâm*, Irak 1955, V, 407; Yusuf Şevki Yavuz, "Âşûrâ", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 24.

² İbnü'l-Cevzî, *d-Muntazam fi tarihil-mülük ve'l-ürrem*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1995, I, 106.

³ İbn Sa'd, *Tabakâtu'l-kübrâ*, Mısır 1939, I, 23; Taberî, *Tarihul-ürrem ve'l-mülük*, Beyrut 1986, I, 185; İbnü'l-Cevzî, *d-Muntazam*, I, 132; İbnü'l-Esîr, *d-Kâmil fi't-tarih*, thk. Ebu'l-Fidâ el-Kâdî, Beyrut 1995, I, 58; İbn Kesîr, *d-Bidâye ve'n-nihâye*, Mısır ?, I, 116-117.

⁴ Taberî, *Tarih*, II, 18; Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, Kahire 1931, IX, 406; İbnü'l-Esîr, *d-Kâmil*, II, 13; İbn Kesîr, *d-Bidâye*, I, 117.

Bunlardan başka Hz.Yunus'un balığın karnından kurtulduğu gün, Hz.Musa ve Hz.İsa'nın doğdukları gün, Hz.Süleyman'a mülkün verildiği gün, Arapların atası Hz.İbrahim'in doğduğu gün gibi yakıştırmalar da vardır ki, bu son saydığımız iddialara temel İslâm tarihi kaynaklarında rastlayamadık. Kaynaklar ağırlıklı olarak saydığımız ilk üç olayı bu günün kutsallığına gerekçe göstermektedirler.

Saydığımız bu tarihi olayların, tarihte gerçekten vuku bulmuş olduklarını Kur'ân-ı Kerim'den öğrenmekle beraber, tarihen bu günde gerçekleşmiş olmalarını tespit etmek ve düşünmek bir hayli güçtür. Açıkça belirtmek gerekirse bu kadar önemli olayın aynı güne denk gelmiş olması, bizi her şeyden önce takdir-i ilâhiyi düşünmek yerine, kaynaklarımızı kaleme almış olan alimlerimizin kafa yapılarını, nasıl bir tarih felsefesine sahip olduklarını düşünmeye ve irdelemeye sevk etmektedir.

Ünlü Fransız tarihçisi Gabriel Monod (1844-1912)'un "Tarih ilminin ulaşmak istediği gaye, insanlık tarihini araştırıp aslına uygun olarak ortaya koymak, terkip ve ihya etmek olsa da, bu tam manasıyla gerçekleştirilemez. Çünkü eski devirlere ait bir çok tarihî olay hiç bir iz bırakmadan kaybolup gitmişlerdir. Yeni zamanlara gelince; vesikalar, tarihî veriler o kadar çoktur ki, hepsini bilmek, nisbî değerlerini ortaya koymak ve neticede kesin bir değerlendirmeye ulaşmak mümkün değildir. Demek ki tarihî bilgilerimizde kaçınılmaz bir şüphe payı vardır"⁵ ifadeleri gerçekten çok eski tarihlere dayandırılan Aşûre gününün tarihsel altyapısını, aslına uygun bir şekilde tespit etmemizin ne denli güç olduğunu ve karşımıza çıkan rivayetlere nasıl yaklaşmamız gerektiğini belirten ifadelerdir.

Söz konusu olayların, Aşûre gününün ay takvimine göre Muharrem'in 10. gününde gerçekleştiği rivayetlerine yer veren tarih kaynaklarımızın, maalesef dayandıkları hiç bir tarihî delil ve kaynakları yoktur. Anlaşılan o ki, Müslümanların, Yahudi ve Hristiyanlarla zaman zaman bir arada bulunmalarının doğurduğu bir sonuç olarak, bu günde olduğu varsayılan olaylar hakkındaki söylentiler sözlü geleneğe yerleşmiş, daha sonra da herhangi bir tenkide tabi tutulmadan yazılı kaynaklara geçmiştir. Bu durum özellikle İslam tarihi literatürünün nasıl bir zihniyetle teşekkül ve gelişim gösterdiğini yansıtmaları bakımından önemli bir örnektir. İşte bu noktada asıl tartışılması gereken husus, söz konusu olayların tarihinden ziyade, Aşûre günü olarak isimlendirilmiş günü, kutsal ve önemli addedilen her olay için sorgulamaksızın kullanılmış ve ona kutsiyet yüklemiş zihniyetin yapısıdır.

⁵ Gabriel Monod, *Tarihte Usul*, çev. Kâzım Şinasi Dersan, İstanbul 1938, 1-2.

Muhtemelen Yahudi kültüründen, Müslüman kültürüne geçmiş olan bu sözlü tarih yakıştırmasının, onların tarihine de hangi devrede adapte edildiğini bilememekteyiz. Daha doğrusu bu yakıştırma Müslüman yazarlarca yapılmış gibi gözükmektedir. Bu günün Yahudi kültüründeki yerini tespit noktasına geçmeden evvel, İslâm öncesi ve sonrası Aşûre günü ve bu günde tutulan oruçla ilgili elde ettiğimiz bilgileri aktarmak daha uygun olacaktır.

Kur'ân-ı Kerim'de, Ramazan orucunun farzietini bildiren Bakara sûresinin 183. âyetinden anlaşılmaktadır ki, oruç eski dinlerin şiarındandı. Kureyş'in de Aşûre günü oruç tuttıkları şeklinde Hz.Aişe ve Abdullah b. Ömer'e dayandırılan rivayetler vardır. Hz.Aişe'nin rivayeti şöyledir: "Âşûrâ, Kureyş'in cahiliye devrinde oruç tuttuğu bir gündü. Rasûlullah da buna riayet ediyordu. Medine'ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmiştir. Fakat Ramazan orucu farz kılınca kendisi Âşûrâ gününde oruç tutmayı bırakmış, bundan sonra Müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş, dileyen tutmamıştır."⁶ Abdullah b. Ömer'in rivayeti de şu şekildedir: "Âşûrâ cahiliye devri insanların oruç tuttuğu bir gündü. Fakat Ramazan orucu farz kılınca Rasûlullah'a âşûrâ konusu sorulmuş, o da 'Âşûrâ Allah'ın günlerinden bir gündür, dileyen bu günde oruç tutsun, dileyen tutmasın' buyurmuştur."⁷

Bu rivayetlerden, Kureyş'in Aşûre günü oruç tuttıkları anlaşılmağa birlikte, bu orucun bütün kabileler arasında kabul görmüş bir oruç olup olmadığı net bir şekilde anlaşılammaktadır. Ayrıca aktardığımız rivayetlere rağmen, İslam öncesi Araplarda orucun olup olmadığı konusu tartışmalı bir konudur.⁸ İslam'dan önce oruç hakkındaki bilgilerin gerçekten çok az olması, bizim o dönemdeki oruç ibadetinin nasıllığı ve niceliği hakkında kesin yargılar ortaya koymamıza engeldir. Bu hususta Arapların İslâm öncesi siyasî, sosyal, kültürel ve ticârî hayatlarının bütün yönleri hakkında zaman zaman detaylı bilgilere rastladığımız cahiliye şürlerinde de bizi aydınlatacak bilgiler bulamamaktayız.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *Misned*, İstanbul 1992, VI, 29-30; Buhârî, *el-Câmiu's-sabîh*, İstanbul 1992, Savm 69.

⁷ Ahmed b. Hanbel, *Misned*, II, 57, 143.

⁸ Nitekim bu hususa dikkat çeken Cevad Ali, Alman müsteşrik Alois Sprenger (1813-1893)'in, Kureyş'in oruç ibadetiyle ilgilerinin olduğunu belirten haberlerin, kaynaklara oldukça geç tarihlerde girdiğini ve bunun da orucun eski Arap geleneğinden bir ibadet türü olduğu iddialarını ispat için bilinçli olarak ortaya atılmış olduğu şeklindeki görüşüne yer vermiştir. Buna örnek olarak da Araplar'ın, Recebu'l-Esam ve Şehr-i Mudar dedikleri Recep ayında oruç tuttıkları yolunda bir haberin, ilk defa Suyûtî'nin (ö.911/1505) *Diâru'l-merisûr*'unda geçmekte olduğuna dikkat çekildiğini belirtmiştir. (Suyûtî, *ed-Diâru'l-merisûr*, Beyrut 1896, III, 235) Bkz. Cevad Ali, *Tarîhu'l-Arab*, V, 407; Ali Osman Ateş ise, cahiliye döneminde hem Kureyşlilerin hem de Hz.Peygamber'in Aşûre günü oruç tutmuş olduklarını Hz.Aişe'den gelen rivayetle kabul etmiş ve bu orucun Araplara Hz.İbrahim'den kalmış olduğunun daha mantıklı olduğunu belirtmiştir, "Asr-ı Saadette Dinler ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslam*, İstanbul 1994, II, 211.

Bu durumda Hz.Peygamber'in Medine'ye hicretten sonra, Yahudilerle henüz iyi geçinildiği bir dönemde Aşûre günü ve orucu hakkında ilk kez bilgilendiği de düşünülebilir. Çünkü iddia edildiği gibi Kureyş ve Hz.Peygamber bu günde İslâm öncesinden beri oruç tutuyor olsaydı, Hz.Peygamber Yahudileri oruçlu bulduğu bir günde bunun sebebini sorup, kendisi oruç tutup Müslümanlara da tutmalarını emretmezdi. Yahudiler ile Hz.Peygamber arasında geçen diyalog yaygın olarak İslâm tarihi kaynaklarımızda şu şekilde yer almıştır: Hz.Peygamber Yahudilerle görüştüğü bir gün onların oruçlu olduklarını öğrenmiş ve sebebini sormuştur. Yahudiler cevaben bu günde Hz.Musa ve İsrailoğullarının Firavun'un zulmünden kurtulduklarını, Firavun ve ailesinin de suda boğularak öldüklerini söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz.Peygamber de 'biz Musa'ya sizden daha layık ve yakınız' diyerek o gün Aşûre orucunu tutmuş ve Müslümanların da tutmalarını istemiştir.⁹ Bu haberden çıkan sonuç ve sorun şudur: Eğer Kureyş bu orucu biliyor ve tutuyor olsaydı, Hz.Peygamber'in de bilmesi ve Yahudilerin izahı karşısında 'biz de zaten bilir ve tutarız' ya da 'biz de tutarız ancak bize atamız İbrahim'den kalmış bir oruçtur' gibi farklı gerekçeler ileri sürerek cevap vermesi gerekmez miydi?

İşte tüm bu çelişkiler nedeniyle zihnimizde oluşan kanaat odur ki, Hz.Peygamber hicret sonrası içine girdiği yeni sosyal çevrede İslâm'ın ve Müslümanların geleceğini düşünerek belirttiğimiz şekilde davranmış, Muharrem'in 10. gününe yani Aşûre gününe denk gelen Yahudilerin bu orucunu tutmakta ve Müslümanların tutmalarını istemekte bir sakınca görmemiştir.¹⁰ Hz.Peygamber'in bu tavrını Medine'deki farklı kesimleri kaynaştıran bir girişim olarak da algılamak mümkündür. Bu açıdan bakıldığında Hz.Peygamber'in bu günün saygınlığını Yahudilerin belirttikleri gerekçelerle kabul etmesinde, tarihî bağlamda bir sorun kalmamaktadır. Onun bu fiilini nehyeden bir vahyin gelmemesi ve Ramazan orucunun farzıyetinden sonra da kendisinin tutmadığı yolunda rivayetler bulunması buna delalettir. Müslümanları da bu hususta serbest bırakmış olması, bu güne saygının ve oruc tutulmasının İslâm öncesinden kaynaklanan ve İslamiyetten sonra hac ibadeti gibi yeniden saygınlık kazanan vazgeçilmez bir uygulama olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü İslâm yapılması ve yapılmaması gerekenleri net bir şekilde belirtmiştir.

⁹ Buhârî, *Sahîh*, Savm 69; Taberî, *Tarih*, II,18; Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, IX, 406; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, II, 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 117.

¹⁰ Ne var ki Hz.Peygamber'in bu tutumu sonraki nesillerce anlaşılamamış, özellikle mezheplerin ortaya çıkmasından sonrası ortaya çıkan fıkıh literatüründe bu orucun farz olup olmadığı, Ramazan orucuyla neshedilip edilmediği dahi tartışılmıştır. Ebu Hanife ile bazı Şafîiler aşûre orucunun önceleri vacip olduğunu, fakat bu hükmün Ramazan orucu ile neshedildiğini, Hanbelîler ve bir kısım Şafîiler ise müstehap olduğunu kabul etmişlerdir. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "Âşûrâ", *DA*, IV, 25.

Netice olarak belirtmek gerekirse; Aşûre gününün Müslümanlarca kutsal bir gün kabul edilşinin tarihî kökeninde dinî bir etkenden ziyade, Hz.Peygamber'in hicret sonrası Medine'de takip ettiği siyasetin etkisinin olduğunu söylemek durumundayız. Kaynaklarımızdan edindiğimiz kanaat bu şekildedir. Hz.Peygamber'in ahabını bu hususta serbest bırakması da, oruç ve daha başka birtakım dinî uygulamalarla geçirilen böyle bir günün, İslamın ortaya koyduğu temel inanç ve ibadet olgusuna ters olmadığını ortaya koymuştur diye düşünmekteyiz.

Ancak bu anlayış, hicrî 61/680 yılında gerçekleşen üzücü Kerbelâ hadisesine kadar ifade etmeye çalıştığımız saf haliyle devam edecek, daha sonra Şia'nın kazandırmaya çalıştđı siyasî boyuta muhalif olarak Emevî idaresince siyasallaştırılacaktır.

Aşûre gününün İslam tarihi kaynaklarına aksettii görünüm ile Yahudi inancındaki görünümü ise farklılık arz etmektedir. Yahudilikte bu gün, "Yom Kipur Katan" olarak ifade edilmiştir. "Kipur" sözcüğü İbranice'de, Tannyla hesaplaşıp temize çıkma, kefarete ödeme anlamındaki "Lehaper" fiilinden türemiştir. Aynı fiilden türeyen diğer bir sözcük de "Kapara" sözcüğüdür. Arapça ve Türkçe'de aynı anlamda kullanılan "kefarete" kelimesi de yine bu kökten gelir. Yom Kipur (Kipur günü), Yahudi takviminin en önemli, en yüce ve en kutsal günüdür. Nedamet, pişmanlık, dua, yakarış, kişinin vicdanıyla ve Tannyla hesaplaşarak yargılanma ve sonra da kendini yenileyerek temize çıkma, Teşuva'ya ulaşma günüdür.¹¹

Yahudiler halen de bu günde oruç tutarlar. Onlara göre Tısrî (Eylül/Ekim) ayının 10. günü olan bu oruca, akşam güneşin batışından önce başlayıp bir sonraki gün yıldızlar görününceye kadar devam ederler. Çünkü onların gün telakkileri bu şekildedir. Şemsî ve Kamerî takvimin ortak kullanıldığı Yahudi takviminde,¹² bu günün yani Yom Kipur Katan'ın Tısrî ayının 10'una denk gelmesi için de artık ay uygulaması vardır. Bu uygulamaya göre de Yom Kipur orucu ya Eylül ya da Ekim içerisinde kutlanır. Müslümanlarda ise kamerî takvim esas alındığından, Muharrem ayının 10. günü şemsî takvime göre her yıl on gün önceye gelir ve yıldıan yıla değişir.¹³

¹¹ *Yahudilikte Kaxram ve Değerler*, haz. Suzan Alalu ve diğerleri, İstanbul 1996, 44.

¹² Diğer bazı erken toplumlar gibi Yahudiler de kısmen güneşe, kısmen de aya bağımlı bir takvim geliştirmişlerdir. Yeni ayı izlemek için gökyüzünü dikkatle inceleyip, ve her ayın başlangıcını ayın yendiden doğmasına bağlamışlardır. Aynı zamanda yılın uzunluğunu güneşin hareketine göre düzenlemeye çalıştılar. Bu zorlu bir çabaydı. 12 aydan oluşan güneş yılı ay yılından 11 gün uzun olduğundan, Pesah gibi mevsimlere bağımlı bayramların yıllarca aynı mevsime düşmesini sağlamak için sürekli düzeltmeler yapılması gerekiyordu. *Yahudilikte Kaxram ve Değerler*, 198-200.

¹³ Bu günün Araplarla etkileşimi konusunda Cevad Ali eserinde şu ifadelere yer vermiştir: "Aşûrâ ile Kippur günü kastedilir. Bu gün Tısrî'nin 10. gününde tutulan oruçla bağışlanma ümit edilen gündür.

Mukayeseli olarak bir zaman ve gerekçe tartışması yaptıktan sonra, Aşûre ya da Kipur günündeki oruç ve diğer dinî uygulamaların Yahudilikteki görünümü hakkında kısaca şu bilgileri aktarabiliriz:

Kipur'a Özgü Yasa ve Yasaklar

İfade ettiğimiz gibi Yom Kipur, güneş batımından önce başlar ve ertesi gün yıldızların görünmesinden sonra sona erer.

Musevi bir yazar grubu tarafından hazırlanmış olan *Yahudilikte Kavram ve Değerler* adlı eserde bu güne özgü yasa ve yasaklar şu şekilde sıralanmıştır:

- Sağlıklı her insan oruç tutmakla yükümlüdür. Erkekler için zorunlu oruç tutma yaşı 13, kızlar için ise 12 yaşından sonradır. Ancak 9 yaşını doldurmuş ve sağlıklı bir çocuğa, oruca alıştırmak amacı ile bir kaç saatlik kısa oruç tutturulabilir.
- Hamile kadın sağlığı elveriyorsa, lohusa ise doğumdan 8 gün sonra oruç tutar.
- Kipur, Tanrı'ya vakfedilmiş kutsal bir ibadet ve yakan günüdür; bu günde herhangi bir iş yapmak, ticari anlaşma yapmak, çalışmak, karı-koca ilişkisinde bulunmak yasaktır. Şabat gününün¹⁴ (haftanın yedinci günü) tüm yasakları Kipur için de geçerlidir.
- Kipur'da yıkanmak yasaktır, ancak sabah kalkışta eller ve gözler hafifçe yıkanabilir ama ağız çalkalanmaz.
- Bebek veya çocuk sahibi kadınlar, çocuklarını beslemek için gerekli tüm işleri yapabilirler.
- Yahudilikte insan (Yahudi) hayatı herşeyden üstün tutulduğundan, yaşam kurtarmak için gerekli her türlü iş, doğal afet veya savaş sırasında gerekli çalışmalar yapılabilir, hatta gerektiğinde oruç dahi kesilebilir.
- Kipur'da Brit Mila (sünnet) yapılabilir, ancak "Beraha" şarapsız okunur.
- Deri giysiler, deri ayakkabılar giyilmez. Bu yasak 30 günlüğe kadar olan lohusalar ve ayağında yara olanlar için geçersizdir.
- Kipur'dan bir önceki gün herhangi bir nedenle oruç tutulamaz.
- Kipur arefesinde yıkanmak şarttır.
- Arefe günü ölmüş aile fertlerinin mezarları ziyaret edilir.

Bazı müsteşrikler, İbranilerce eskiden beri Tışrı ayının ilk gününün haramlığına ve cahiliye Araplarında da bu günlerin haramlığına bakarak, bu durumun da Yahudilerden geçmiş olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Bu tesirin bizzat kendisi Muharrem ayının, takvimin ilk ayı olarak kabul edilmesinde etkili olmuştur. Çünkü Yahudilikte yıl, Tışrı ayının ilk günü ile başlar. (Noldeke, Qorans, I, 179) Bu görüş, İslam'dan önce Arapların Yahudilerin etkisinde kalarak Aşûre orucunu tuttıkları görüşünde olan Noldeke'e aittir. Diğer taraftan Tışrı 10 ile Muharrem 10'un denk gelmiş olması da oldukça zor bir tesadüfür." *Tarihu'l-Arab*, V, 408.

¹⁴ Şabat günü Hz.Musa'ya verilen 10 emir arasında 4. emirde yer almaktadır. "Şabat'ı hatırla ve onu kutsa. Altı gün çalış ve işlerini tamamla. Ama yedinci gün Şabat'tır; o gün ne sen, ne oğlun, ne kızın, ne hizmetkarların, ne hayvanın ne de evindeki yabancı hiç bir iş yapmayacaksınız."

- Kipur'dan önce tüm dargınlıkların sona ermesi, dargınlığın özür dileyip barışması şarttır. Eşler birbirlerinden, öğrenciler öğretmenlerinden vs. geçmişteki hataları için af dilemelidirler.¹⁵

Söz konusu çalışmada dikkatimizi çeken bir başka husus, Yahudi inancında bu günün kutsallığının herhangi bir olaya dayandırılmamasıdır. İslam tarihi kaynaklarında ifade edilenlerin aksine, bu günün diğer Yahudi bayramlarının çoğundan farklı olarak ne millî, ne de toprağın veya doğanın değişimi ile ilgili bir olayı simgelediği açıkça belirtilmektedir. Onlara göre Kipur, dua, tefekkür ve vicdan muhasebesinden, 25 saate yakın süren bir yeme içme yasından ibarettir.¹⁶

İslam tarihi kaynaklarında yer alan, Hz.Musa ve İsrailoğullarının Fırvun'un zulmünden kurtuldukları gün ise Yahudilikte başka bir kutsal günün saygınlık gerekçesidir. Pesah günü olarak isimlendirilmiş olan bu gün, İbrani takvimine göre Nisan ayının 15. günüdür. Ancak bu gün Yahudi inancında bir oruç günü değil, aksine kuzu kurban edilen ve bayram yapılan bir gündür. Yedi gün boyunca da mayasız ekmeği yerir. Pesah bir ümit mesajını tüm insanlık için getirmekte ve bir milletin geleceği özgürlüğünde ve Tanrı'nın kanunlarına bağlılığındadır hatırlatmasını yapmaktadır. Asırlar boyu bu bayramı Yahudiler, mutluluk, neşe içinde gururla kutlamış ve günümüze kadar özgürlük için çekilen eziyetleri yeni nesillere aktarmaktan gurur duymuşlardır.¹⁷

Bu karşılaştırmadan anlaşılabilir ki, Müslümanların dinî yaşantısına geçmiş olan Aşûre günü için, tarih kaynaklarımızda gösterilen kutsallık gerekçesi ile Yahudi inancındaki bilgiler bağdaşmamaktadır. Bu konudaki eksik veya yanlış bilgilendirmenin bizim tarih kitaplarımızdan kaynaklandığını galiba itiraf etmek gerekecektir.

Aşûre gününün Müslüman ve Yahudi kültürü arasındaki konumunu tarihi olarak irdeledikten sonra, Müslümanların yaşantısında devam edegelen tarihî seyrine de göz atmak gerekmektedir.

Kaynaklarımızda Aşûre gününün Ramazan orucunun farzietinden sonra ne derece de itibar gördüğüne dair hicrî 61/680 yılına kadar herhangi bir

¹⁵ *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 44-45.

¹⁶ Gerçekten Tora'nın içerdiği beş kitaptan Levililer'de bu günün kutsallığı şu şekilde ifade edilmektedir: "Ve Rab Musa'ya söyleyip dedi: 'İsrailoğullarına söyle, Tışrı ayının 10. günü kefarettir. O gün sizin için bir kutsal toplantı günü olacaktır. O gün, benliklerinizi alçaltacak, Rab'be ateşle ikramda bulunacak ve o günde hiçbir iş yapmayacaksınız. Çünkü o gün sizler için efendiniz Tanrı'nın önünde anılmak üzere kefarettir. O günde kendini alçaltmayan her kişi kavminden ve milletinden dışlanacaktır. O günde herhangi bir iş yapanı kendi milletinin arasından ayıracağım. Hiç bir iş yapmayacaksınız ve bütün nesillerinizce ve yaşadığınız her yerde ebedi kanun olacaktır. (Levililer 23), *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 44

¹⁷ Geniş bilgi için bkz. *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, 10-20.

bilgiye rastlamamaktayız. Ancak Hz.Peygamber'in serbest bırakması sonrası ibadet ehli kişilerce tutulmaya devam edildiğini ve Müslümanlarca saygı duyulduğunu tahmin etmek pek zor değildir.

10 Muharrem 61/10 Ekim 680 tarihinde, Hz.Hüseyin'in Kerbelâ'da öldürülmesinden¹⁸ sonra ise Şia için bu tarih önem kazanmış ve Hz. Hüseyin'in intikamını alma ahdinin tazelendiği bir matem günü olmuştur. Ancak bu eğilim Emevî idaresi döneminde doğal olarak fiiliyata geçirilememiştir. Çünkü Emevî idaresi Şia'nın Aşûreyi yas günü ilan etmesine karşılık, Kerbelâ faciasını unutturmak için bu günü bir vesile saymış, adeta bayram havası içerisinde kutlanmasını temin yoluna gitmiştir. Daha doğrusu bir anlamda siyallaştırmıştır. Doğal olarak bu durum zamanla Şia'nın tepkisinin daha da artmasına yol açacaktır.

Bîrûnî (440/1048), Emeviler döneminden başlayarak iki ayrı Aşûre tatbikatını mukayese ederken şöyle demektedir: "Ümeyyeoğulları Aşûre gününde yeni elbiseler giydiler, süslandiler, sürme çektiler, bayram yaptılar, davet ve ziyafet verdiler, helva ve tatlılardan tattılar. Bu adet, halk arasında Emevilerin iktidarı boyunca devam etti. Emeviler'den sonra da varlığını sürdürdü. Şûiler ise şehitlerin efendisinin (Hz. Hüseyin) öldürülmesine bir hüznün olarak feryat ediyorlar, ağlıyorlar, Medinetü's-Selâm (Bağdat) ve emsali şehir ve bölgelerde bu hüznü izhar ediyorlar ve Kerbelâ'da bulunan mübarek kabrini ziyaret ediyorlardı. Bu günde ev eşyalarını ve kap-kacaklarını değiştirmiyorlar, Muharrem'in dokuzuncu günü de oruc (Tâsûa orucu) tutuyorlardı."¹⁹

Bu karşılaştırma, Emevilerden itibaren Müslümanlar arasında iki ayrı kesimin Aşûre gününe farklı anlamlar yüklediklerini göstermektedir. Aşûre hakkında gerek tarih kitapları ve gerekse hadis kaynaklarında, önemi ve değeri ile ilgili olarak bu günün mutlu bir gün olduğuna delalet edecek şekilde kaydedilmiş olan haber ve hadislerin hemen hepsinin, Şû-Sünnî gerginliği çerçevesinde zaman içerisinde ortaya çıktığını söylemek bize makul gelmektedir. Sanki Hz. Hüseyin'in tesadüfen 10 Muharrem'de öldürülmesi ve bu günün Şûiler için bir matem haline gelmesiyle birlikte, bir alternatif 10 Muharrem veya Aşûre şekillendirilmiş ve bunun için gerekli malzeme hem İsrâiliyyat hem de hadis şeklinde temin edilmiştir.

¹⁸ Halife b. Hayyât, *Tarih*, thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî, Riyad 1985, 234; İbn Kuteybe, *el-Maarif*, thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1969, 351; Ebû Hanîfe ed-Dîneverî, *el-Ahbâmü't-trüâil*, Mısır 1330/1911, 251-260; Makdisî, *el-Bed' ve't-tarih*, Kahire ?, VI, 11-12; Bağdâdî, *Tarihü Bağdad*, I, 142; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, III, 417; Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut 1990, V, 5 vd.; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 172; İbn Tağriberdî, *en-Nüccâmü'z-zâhîre*, Kahire 1932, I, 154.

¹⁹ Ebû Reyhan Muhammed b. Ahmed el-Bîrûnî, *el-Âsârü'l-bâkiye anil-kurûni'l-hâliye*, neşr. C. Eduard Sachau, Leipzig 1923, 329.

İslâm tarihi kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre, daha Abbâsi hilafetinin başından itibaren Şiîlerce matem merasimleriyle kutlanan 10 Muharrem, 352/963'te Abbâsi hilafetini tesiri altına almış olan Büveyhîlerce²⁰ resmen uygulanır hale getirilmiş, gerek şekil ve gerekse içerik itibarıyla farklı ve eskisine oranla çok daha görgemli törenlerle icra edilmiştir. Bir başka ifade ile Aşûre merasimi sosyal hayatın içine belirgin bir şekilde girmiştir. Öyle ki bu tarihte Büveyhî hükümdarı Muizzüddevlle, insanlara Aşûre günü iş yerlerini kapatmayı mecbur kılıp matem merasimlerine katılmayı emretmiştir. Sokaklarda kubbeler yapılarak üzerlerine kıldan dokumalar asılmış, insanlar kıldan yapılmış elbiseler içinde ağlayarak hüznlerini ortaya koymuşlardır. Özellikle ellerini yüzlerini siyaha boyamış ve siyahlar giyinmiş kadınlar Bağdad sokaklarına dökülmüşler, kendilerine vurarak Hz.Hüseyin'e ağıtlar yakmışlardır. Kaynaklar bu günü Bağdat'ın tarihinde ilk defa yaşanan ve görülmesi gereken çok önemli bir gün olarak nitelendirirler. Ayrıca Şiîlerin sayıca çok olmaları ve siyasi gücün de ellerinde bulunması nedeniyle, Sünnîlerin bu töreni engellemeye güç yetiremediklerinden bahsederler.²¹

352/963'te ilk defa yapılmaya başlanan matem merasimleri,²² bundan sonra her yıl devam etmiştir. Ancak bu günde yapılan merasimlerde tansiyonun bir hayli yüksek olması nedeniyle Sünnîler ve Şiîler arasında çeşitli kavgalar olabiliyordu. Örneğin 363/973'te gerçekleşen Aşûre günü matem merasiminde, Sünnîlerden bazıları bir kadının sırtına binip ona Aişe demişler, kimisi de Talha ve Zübeyr diye sırtına binilen kadına bağırmişlardır. Bu kü-

²⁰ Büveyhîler, 932-1062 yılları arasında İran ve Irak'ta hüküm süren Deylem asıllı bir hanedandır. Hanedan adını, Sâsânî hükümdarı Behram-ı Gûr'un soyundan olduğu rivayet edilen Büveyh (Bûye) b. Fennâ (Penah) Hüsrav'den alır. Deylemliler önceleri Mecûsî ve putperest bir kavimken, IV./X. Yüzyılın başında Ali evladından Hasan el-Utrûş'un gayretleriyle müslüman oldular ve Şiîliği benimzediler. Daha sonra Abbâsî halifeliği dahil müslüman devletlerin ordularında görev aldılar. 323/934 yılında bağımsızlıklarını kazanan Şiî Büveyhîler, başarılı bir şekilde batıya doğru ilerlemeye başladılar. Abbâsî kuvvetleri onları durduracak güçte değildi. Nihayet Büveyhî kardeşlerden Ahmed 19 Aralık 945 (H.334)'te davet üzerine karışıklıklar içerisindeki Bağdad'a girdi ve Abbâsî halifesi Müstekfî-Billah kendisini emîrül-Ümerâ tayin ederek ona Muizzüddevlle lakabını verdi. Büveyhîlerin bu tarihte kurdıkları hakimiyet Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 1055 yılındaki müdahalesine kadar devam etti. Geniş bilgi için bkz. Hasan İbrahim Hasan, *Siyasi-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, trc. İsmail Yiğit ve diğerleri, İstanbul 1987, III, 389-431; Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *DİA*, İstanbul 1992, VI, 496-500; *Doğustan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, ed. H.Dursun Yıldız, İstanbul 1986, III, 327-328.

²¹ Hemedânî, *Tekmilâtü Târihu't-Taberî*, thk. Albert Yusuf Ken'ân, Beyrut 1958, I, 183; İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, VIII, 319; İbnü'l-Esir, *d-Kâmil*, VIII, 286; Zehebî, *d-İber fi haberî men gâber*, thk. Ebû Hâcîr Muhammed es-Sâid b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1985, II, 89; Yâfû, *Mir'âtu'l-Cinân*, Kahire 1993, II, 347; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâbir*, III, 334 (İbn Tağrıberdî söz konusu matem törenlerini bidat olarak değerlendirmiş ve bunun yıllarca sürmüş olduğunu ifade etmiştir.)

²² Zilhicce'nin 18. günü olan Gadir Hum bayramı da (Hz.Ali'nin Gadir Hum'da halife ilan edildiği gün) ilk kez bu yılda resmen kutlanmıştır. İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, VIII, 319; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâbir*, IV, 55.

çük düşürme ve alay hadisesi üzerine aralarında çok ciddi çatışmalar çıkmıştır.²³ Özellikle Bağdad'ın önemli Şîî yerleşim birimlerinden Kerh ve Babu't-Tâk ahalisiyle sünnîler arasında çıkan ve ölümlerle sonuçlanan kavgalar sonrası, yaklaşık otuz yıldır süregelen bu merasimlere, Büveyhî veziri Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Kevkebî 382/992'de bir yasaklama getirmiştir.²⁴ Aynı şekilde Sünnîleri de, Şia'ya nisbet yaptıkları Mus'ab b. Zübeyr ve daha başka kişilerin kabirlerini ziyaretten menetmiştir.²⁵

Bu arada Büveyhî hakimiyeti boyunca Şîî din bilginlerinin, hayatın içerisine böylesine etkili bir şekilde girmiş olan Aşûre mâteminin dinî önemini ortaya koymak ve insanlar arasında bunu yaymak için çok gayret göstermiş olduklarını da, meydana gelmiş olan gerginliklerin önemli bir dayanağı olarak belirtmek gerekmektedir. Buna bir örnek olarak İbn Bâbeveyh el-Kummî (ö.381/991)'nin şu sözlerini nakletmek zannediyoruz yeterli olacaktır: “Kim Aşûre günü ihtiyaçları için çalışmayı bırakırsa, Allah da onun dünya ve ahiretteki ihtiyaçlarını karşılar. Kim Aşûre gününü kendisine musibet, hüziün ve ağlama günü yaparsa, Allah da kıyamet gününü onun için sevinç ve genişlik günü yapar. Kim Aşûre gününü bereket ve bolluk günü olarak isimlendirir ve evinde bir takım şeyleri yıgarsa, yığıldıkları şeylerden, o kişi bir hayır görmez ve kıyamet günü Yezid, Ubeydullah b. Ziyad ve Ömer b. Sa'd b. Ebî Vakkâs (Allah onlara lânet etsin) ile birlikte cehennem en aşağı tabakasında haşrolunur.²⁶ Kummî, Hz.Hüseyin'in katlini kalplere yerleştirmek ve Aşûre günü hüziün ve ıstırabı artırmak için edebî kudretinden de yararlanır ve eserinde “Gökyüzünü sanki taze kan gibi kırmızı, güneşi de duvarların üzerinde sanki safran ile boyanmış çarşaf gibi görürsen bil ki, şehitlerin efendisi Hüseyin öldürülmüştür”.²⁷

Yukarıda Sünnî-Şîî gerginliğinin had safhaya ulaştığından bahsettiğimiz matem merasimlerine 402/1011 yılında tekrar izin verilmiş,²⁸ ancak 406/1015'te yine yasaklanmıştır.²⁹ Sünnîler ve Şîîler arasında sürekli fitneye, çatışmaya sebep olmuş olan bu matem merasimleri, Büveyhî hanedanının Abbâsî hilâfeti üzerindeki tesirlerinin devam ettiği müddetçe zaman zaman yasaklanmış da olsa uygulanmaya devam etmiştir. Büveyhî hakimiyeti, bilin-

²³ İbn Kesîr, *d-Bidâye*, XI, 275.

²⁴ İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, IX, 15; Zehebî, *d-İber*, II, 160; Yâfîû, *Mir'âtu'l-ânân*, II, 415; İbn Kesîr, *d-Bidâye*, XI, 311; İbn Tağrıberdî, *en-Nücaimü'z-zâhire*, IV, 162.

²⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücaimü'z-Zâhire*, IV, 206.

²⁶ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti*, çev. Salih Şaban, İstanbul 2000, 88.

²⁷ A. Mez, *Onuncu Yüzyılda İslâm Medeniyeti*, 82.

²⁸ İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, IX, 121; Zehebî, *d-İber*, II, 200.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, IX, 143; İbn Tağrıberdî, *en-Nücaimü'z-zâhire*, IV, 239.

diği gibi Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 447/1055 yılındaki müdahalesiyle son bulmuştur.³⁰

Ancak tarihî kayıtlardan, Sünnî-Şîî çekismesinin Aşûre günü dolayısıyla zaman zaman yine alevlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 458/1065'de, Şîî Kerh halkı Aşûre gününü Hz.Hüseyin'in matem günü olarak kutlamak istemiş, Sünnîler ise buna karşı çıkmışlardır. Buna rağmen Kerh halkı Aşûre günü dükkânlarını kapayıp, kadınlarını toplayarak, "biz öncekilerin yaptığı gibi Hz.Hüseyin'in yanındayız" deyip, Aşûre gününü kutlamak istemişlerdir. Bâbu'l-Mahvel'den alınan bir cenazeyi kerh mahallesine kadar taşımışlar ve cenazenin etrafında feryadu figân etmişlerdir. Cenaze namazını kılp, bu vesile ile Hz.Hüseyin'e ağıtlar yakmışlardır. Durumu haber alan halife, Nakîbu't-Tâlibiyyîn olan et-Tâhir Ebu'l-Ganâim'i çağırarak bu işten dolayı kendisini azarlamış, nakîb ise olaydan heberinin olmadığını belirtmesine rağmen görevinden azledilmiştir.³¹

Aşûre törenleri, şüphesiz Büveyhîlerden mülhem olarak, Fatımîler tarafından da benimsenmiş ve bir matem günü kabul edilmiştir. Daha sonra Eyyûbîler zamanında ise matem günü olarak değil, vaktiyle Emevîlerin yaptığı gibi bir sevinç günü olarak kutlanmaya başlanmıştır. Aşûre günü matem törenlerinin umûmi bir hal alarak, Şîî varlığının bir parçası olması Safevî hükümdarı Şah İsmail'in iktidara gelip İran'da Şîî mezhebini hakim kılarak, kendince İran'a komşu olan Osmanlı Devleti'nin genişleme emellerine karşı koymak gayesiyle burada meydana getirdiği mezhep dayanışmasını gerçekleştirmesinden sonradır.³² Anlaşıldığı üzere devletlerin kimliklerine göre siyasî boyutunu sürekli korumuş olan Muharrem'in 10. günü olan Aşûre günü, farklı algılanmak ve kutlanmakla birlikte Sünnîler ve Şîîler arasındaki kendilerine özgü kutlanış şeklini hiç değiştirmeden günümüze kadar ulaşmıştır. Gerek Sünnîler gerekse Şîîler hangi İslâm devletinin bünyesinde bulunurlarsa bulunsunlar, Aşûre gününü aynı heyecan ve canlılıkla kutlamışlardır. Bu gün, ülkemizde de aynen tarihte olduğu gibi Hz.Ali'yi sevmek ve Hz.Hüseyin'in katlini tasvip etmemekle beraber Sünnî vatandaşlarımızca geleneklere uygun olarak kutlanan, Alevî vatandaşlarımızca da matem tutulan bir gündür.³³

³⁰ İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, IX, 376; Zehebî, *d-İber*, II, 289; Büveyhî hakimiyetinin sona erdirilmesi ve Selçukluların dinî siyaseti hakkında geniş bilgi için bkz. Nesimi Yazıcı, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara 2002, 210-350; Erdoğan Merçil, "Büveyhîler", *DİA*, VI, 496-500; Ahmet Ocak, *Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)*, İstanbul 2002.

³¹ İbnü'l-Cevzî, *d-Müntazam*, XVI, 94.

³² Musa el-Musâvî, *Şia ve Şîîlik Mücadelesi*, terc. Kemal Hoca, İstanbul 1995, 116.

³³ Aşûre gününde Caferîlerin ve diğer grupların gerçekleştirdikleri matem merasimleri hakkında geniş bilgi için bkz. İsmail Mutlu, *Tarihte ve Günümüzde Caferîlik*, İstanbul 1995, 497-502; Ali Canpolat,

Çalışmamızın Aşûre gününün tarihsel boyutuna ayırdığımız bu kısımda son olarak ifade etmek istiyoruz ki bu gün, dini bir dayanağı olmamakla beraber, biz Müslüman Türklerin de geleneğine yerleşmiş, ibadet ve bir takım hayır işleriyle değerlendirilen, adını bu günden alan bir tatlıyla komşuluk ilişkilerimizi zinde tutan önemli günlerden biri olmuştur. Daha önce ifade ettiğimiz gibi toplumların hayatını canlı tutan özel zamanlar vardır. Bunlar tarihi süreç içerisinde dayanağı ve kökeni ne olursa olsun, toplumların geleceksel hayatına öylesine yerleşmişlerdir ki, söküp atmak imkansızdır. Hele söz konusu olan Aşûre günü gibi sadece insanların ibadet ve hayır yapma duygularını kabartan, Hz.Peygamber'e ve ehl-i beytine olan sevginin izhar edildiği bir gün ise, böyle bir günün kimseye zararı yoktur.

b) Osmanlı Dinî Hayatında Aşûre Günü

Bütün Müslüman milletler –belki mezhepler denilse daha doğru olur- tarafından çeşitli şekillerde kutlanagelmiş olan Aşûre günü, Osmanlı döneminde de mezhebî kimliklerine göre Müslümanlar tarafından yas veya sevinç içerisinde kutlanmıştır.³⁴ Ancak Osmanlı'nın son döneminde yazılan ve daha çok hatırat türü eserlere kadar diğer tarih kitaplarında, Aşûre gününde yapılanlarla ilgili ayrıntılı bilgilere rastlamamaktayız.

Bazı Osmanlı tarihçilerin eserlerinde, çeşitli vesilelerle değinildiğini gördüğümüz Aşûre günü hakkında, örneğin Gelibolulu Mustafa Âlî (ö.1599), Nuh tufanını anlatırken, diğer İslâm tarihi kaynaklarındaki haberleri tekrarlamış, o günden bugüne Müslümanların Aşûre pişirmeyi ve birbirlerine sunmayı gelenek haline getirmiş olduklarından bahsederek, Osmanlı toplumunda da bu güne özel önem verildiğini vurgulamıştır.³⁵ Benzer ifadeleri Kâtip Çelebi (ö.1657)'nin de kulanmış olduğunu görmekteyiz.³⁶

Söz konusu durumun en önemli nedeni, hiç şüphesiz tarih kaynaklarımızın genel olarak siyâsî tarih ağırlıklı kaleme alınmış olmalarıdır. Ancak Sünnî ve Şîî görüş sahiplerince bu günün farklı anlamlandırılmış olduğunu hatırlayacak olursak, özellikle Osmanlı Devleti'nin Sünnî din anlayışını katı bir şekilde uyguladığı yüzyıllarda Sünnîlerin açıktan ve rahatlıkla bu güne

"Muharrem Orucu ve Aşûre", www.aleviten.com, 02. 07. 2003; Mustafa Düzgün, "Muharrem Matemî ve Matem Orucu", www.aleviten.com, 02. 07. 2003; İbrahim Demir, "Muharrem Ayı, Matemî ve Orucu", www.aleviten.com, 02. 07. 2003.

³⁴ İslâm coğrafyasının muhtelif yerlerindeki Muharrem-Aşûre törenlerinin tarihsel seyri hakkında geniş bilgi için bkz. G. E. von Grunebaum, *Muharrem'den Festivâls*, London 1976, 85-94; Metin And, *Rütvelen Drama, Kербelâ: Muharrem-Ta'ziye*, İstanbul 2002.

³⁵ Gelibolulu Mustafa Âlî, *Kırbânî'l-ahbâr*, İstanbul 1277/1860, II, 30-31.

³⁶ Bkz. Kâtip Çelebi, *Fezleketü'l-akvâli'l-ahyâr fi'lmî't-tarih ve'l-ahyâr*, Beyazıt Umumi Ktp, nr. 10318, 6b.

özgü gelenekleri yaşattıklarını; Aşûre gününü yüzyıllarca yas törenleriyle yaşatmış olan Şiî görüşü benimsemiş tebeanın da, Sünnîler kadar alenî olmasa da bu günü kutlamaya devam ettiklerini söyleyebiliriz. Çalışmamızın bu kısmında, Aşûre günündeki kutlamaları sözünü ettiğimiz her iki yönüyle aktarmış olan eserlerden, günün önemini etkileyici bir şekilde aktardıklarını düşünerek daha çok yazarlarının özgün ifadelerinden alıntularla sunmaya gayret edeceğiz.

Örneğin Efdalüddin (Tekiner) Bey'in kaydettiklerine göre, Osmanlılar dönemi boyunca aşûre geleneğinde öncülük saraya aitti. Muharrem ayının 10. günü Topkapı sarayı mutfaklarında pişirilecek aşûre için Kilâr-ı Has'tan gereken malzeme verilir, birkaç gün önceden hazırlıklara başlanırdı. Saray aşûresini helvacıbaşılar pişirmekteydiler. Büyük kazanlarda hazırlanan aşûreden ilk olarak özel bir törenle padişaha, harem halkına sunulması, sonra devlet ileri gelenlerine, imaretlere, halka dağıtılması adetti. Sır katibi Salâhî Efendi'nin tuttuğu *Rîznâme*'den, 1735'te sarayda pişirilen amberli ve miskli iki maşrapa aşûrenin, o sırada Beylerbeyi Sarayı'nda dinlenmekte olan I.Mahmud'a götürüldüğü, bir maşrabanın padişaha, diğerinin de maiyetindekilere sunulduğu ve zevkle yenildiği yazılıdır.³⁷ II.Abdülhanid döneminde (1876-1909) Yıldız ve Beşiktaş saray mutfaklarında hazırlanan aşûrenin dağıtımı İstanbullularca sabırsızlıkla beklenirdi. Dağıtım iki şekilde yapılırdı. Birincisi, saray testilerine ve kaselerine konan aşûreleri tablakârlar, Beşiktaş, Ortaköy, hatta daha uzak semtlerdeki yüksek rütbeli kamu görevlilerinin, ilmiye ve mülkiye ricâlinin konaklarına götürürlerdi. Ertesi gün, "cevap" denen usûl gereği boş testi ve kaselerin çikolata, bademşekeri, fıstık vb. şeylerle doldurularak konak ağalarının saraya iadesi gelenektir. İkinci ve asıl dağıtım halka yönelikti. Saray matbahlarının her birinde iki ve dört kulplu büyük kazanlarda, buğday, incir, üzüm, kayısı kurusu, nohut, bakla vb. malzeme ile "daneli" denen aşûreler pişirilir, 10 Muharrem gecesi sırtık hammallarınca taşınan 50-60 kazan, Yıldız Talimhane Meydanı'na götürülerek düzgün bir sıra halinde dizilirdi. Sabah erkenden Matbah-ı Âmire müdürü, vekilharc ve helvacıbaşılar resmi giysileriyle meydana hazır beklerler, seccadecibaşının, aşûre dağıtımının padişahın buyruğu olduğunu duyurmasından sonra Matbah-ı Âmire imamı dua eder, âmin diyen halka parmaklıkları kapılar açılır, her kazanın önünde kuyruklar oluşur ve beraberinde getirdikleri kaplara aşûre doldurulurdu. Bu sırada disiplinin sağlanamadığı, görevlilerin tepeden tırnağa aşûre bulaşığına battıkları, hatta hücum edenler arasında kazana düşenler olduğu da görülürdü.

³⁷ Ayrıca bkz. Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilatımız*, haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, ?/??, 105-106.

Sarayın hazırlıklarının yanı sıra, sultanefendiler de (padişah kızları) kendi saraylarında aşûre pişirtip semt halkına, yoksullara dağıtınlardı. Hanedan mensuplarının karşılıklı olarak birbirlerine gönderdikleri aşûreler çok değerli porselen, kristal, bakır, gümüş, pirinç aşûreliklere konurdu. Bunlar birer hediye olarak konak ve sarayların köşe raflarında camekanlarında saklanırdı. 10 Muharrem'i izleyen hafta boyunca ricâl ve paşa konaklarında da aşûre pişirilip dağıtınlardı. Son dönemlerde aşûreden çok aşûre kapları ilgi çektiğinden Muharrem ayı yaklaşınca züccâciyeciler ve evânî dükkanları binbir çeşit aşûrelik, kâse, tas ve sürahilerle dolardı. Bunları alanlar, aşûre vesilesiyle yakınlarına, komşularına değerli hediyeler sunmuş olurlar, bu tür kaplar da evlerde hediye edenin adıyla, örneğin "Saraylı hanımın kâsesi", "Müftü efendi tası" şeklinde anılırdı.

Evkaf Nezareti de kendi bünyesindeki sayısız vakfın birçoğunun vakfiyesinde yer alan "Muharrem ayında aşûre pişirilip halka ve fukaraya dağıtılma" koşulu gereği, İstanbul'un büyük imaretlerinde aşûre pişirtirip dağıtımını sağlardı. Son dönemlerde bu gelenek daha çok Bahçekapı'daki Hamidiye İmaretinde yapılyordu. Aşûrenin yanısıra, aynı günlerde imaretlerde, sebillerde şerbet, memba suyu, hatta pişmiş kurban eti dağıtıldığı da olurdu. Kimi zaman esnaf örgütleri de kendi aralarında bir organizasyonla imaretlerden hayrat kazanı alıp aşûre pişirir, çarşı esnafına ve halka dağıtınlardı.

Evlerde ise her aile kendi konumuna ve ihtiyacına göre 10-17 Muharrem haftası ierisinde mevsim imkanlarına göre zengin malzemeli aşûre pişirirdi. Evlerde büyük helvahane veya kuzu kazanı içinde hazırlanan aşûre ocaktan indirilince evin en yaşlısı kazanı karıştırıp bir Yâsin-i Şerif okur, kazanın ağzına kalaylı bir tepsi, bunun üstüne de beyaz bir örtü örtülür, aşûrenin demlenmesi tamamlanınca tepsi alınır, evin en büyüğünden en küçüğüne sıra ile tas tas verilir. Herkes salavat getirdikten sonra yer, ayrıca tepsideki "aşûre teri" denen buhar suyu da şifa niyetine göz kapaklarına ve alına sürülürdü.

Eskiden halk arasında aşûre ile ilgili tuhaf inanışlar da vardı. Örneğin, aşûre yenirken ağza gelen ilk bakla çiğnenmez çıkarılır, yıkanıp kurutulur ve para kesesine "bereket baklası" ya da "aşûre baklası" denerek konurdu. Aşûre pişerken karıştırmak için kullanılan kepçeye ibrişimle delikli gümüş paralar bağlamak, daha sonra bunları yıkayıp yine bereket olsun diye keseye koymak da âdetti.³⁸

³⁸ Efdalüddin (Tekiner), "Âşûra - Sarayda Âşûra Tevzîi Merasimi", *İslâm Türk Arşivlopedisi*, İstanbul 1940, 604-614. Ayrıca bkz. A. Rağıp Akyavaş, *Tarih Meşberi*, Ankara 2002, II, 187-188; M.Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993, I, 101-102; Necdet Sakaçoğlu, "Aşûre", *Dünden Bugüne İstanbul Arşivlopedisi*, İstanbul 1993, I, 372-373.

Musâhipzâde Celâl de, Aşûre gününün İstanbul'da iki farklı şekilde kutlanılışını eserinde şu şekilde anlatmıştır:

“Muharrem ayının onuncu günü, Hz.Peygamber'in torunu İmam Hüzeyin'in susuz şehit edildiği gün olduğu için bazıları evlerde billur bardakları kaldırarak bakır veya toprak kupa ve taslardan su içer, fakat kana kana içmezlerdi. On gün oruç tutanlar, düğün dernek yapmayanlar, gülüp eğlenmeyenler vardı.

Yine bu ayın onuncu gününde Hz.Nuh'un gemisi Cudi Dağı tepesine oturarak selamete erdiği için gemide bulunan zahireden çorba pişirmişler. Hz.Nuh'un bu selamet gününe hürmeten bizde de aşûre pişirilir. Eşe dosta, akraba ve konu komşuya fukaraya dağıtırlardı.

Ve yine bu ayın başından onuncu gününe kadar dilenci güruhundan kör ve sokaklarda “Mersiye” okumak iktidarında olanlar başlarına, boyunlarına ikişer, üçer kör heybe şeklinde iki gözlü torbalan asıp sokak sokak, kapı kapı dolaşarak Kerbelâ mersiyesi okurlardı.

*Hasan, Hüseyin'e olan işlere
Gökte melek, yerde her can ağladı.
Görün Görün yezidlerin halini
Bağladılar hep suların yolunu.
Soldurdular Fatma A na gülünü,
Ya hoy goy goy canım
Medine şehminden kalkıp göçtüler,
Nice nice susuz yerler aştılar,
Kerbelâ sabnasında şehit düştüler
Ya hoy goy goy canım
Şeyhoğlu tatlı canına kıymadı.
Ol yezid oğlu Meruan'a kıymadı
Gökte melek, yerde her can ağladı
Ya hoy goy goy canım*

Bu mersiye'nin her üç mısraında diğer âmalar, “hayyulkayyûm” dan bozularak meydana gelen “hoy goy goy canım” cümlesini hep bir ağızdan makamla çağrışır ve mersiye bitince asıl okuyan şu gül-bângı çekerdi: “Allah Allah, bir Allah, kadîm Allah, şühedayı Kerbelâ İmam Hasan, İmam Hüseyin aşkına ve cemîi enbiyâ ve evliyâ kerimine, cömertler demine ve gelip geçmiş mü'minlerin ervâhına hû diyelim hûû!” diye hep bir ağızdan “hû” çektikten sonra kısa bir dua okurlardı. Duanın her cümlesinde diğerleri “Âmîn” dedikten sonra bir tas veya sahan içerisinde buğday, pirinç, nohut gibi hububat ve bakliyattan bir miktar birşey verilirdi. Bunlara verilen her neyse çeşidine göre

torbalara konurdu. Muharrem'in başından, onuncu gününe kadar Goygoyculuk devam ederdi."³⁹

Aşûre gününün İstanbul'da iki farklı şekilde kutlanılışını anlatan bir başka yazar ise Sadri Sema (1880-1964)'dır. Hatıralarını derlediği eserinden, bu günün Osmanlı sosyal ve dinî hayatındaki yerini kendi ifadeleriyle aktarmak zannediyoruz daha anlamlı ve etkili olacaktır:

Aşûre, Muharrem ayının onuncu günü. Aşûre günü. Muharremde pişirilen maruf nevale. Tabh-ı Âşûrâ. Âşur da denilir.

İmaretler faaliyete geçerdi. Ocaklar alev alev yanar, bacalardan buram buram dumanlar çıkardı. İstanbul'un Hamidiye, Laleli; Üsküdar'ın Yenicami, Vâlîde Camii imareti gibi büyük aş ocaklarında ve birçok dergahlarda aşûre pişirilirdi; ama bu görülecek bir anane idi. İstanbul şahlanırdı. Köşede bu-cakta ne kadar fakir varsa, ne kadar dilenci varsa akşamdan imaretlerin, dergahların etrafını sararlar, kapılarında sıralanırlardı. Lakin karma karışık bir halde. O çağlarda kuyruk dünyaya gelmemişti. Ellerde kovalar, güğümler, testiler...

Nereden gelmişti bu gelenek? Derler ki Nuh Peygamber gemisiyle tufandan dönüp karaya indiği, hani geçen yıllar bütün dünyanın merak ve dikkatini çeken Arafat dağının tepesine bindiği zaman gemide artan, buğday, fasulye, nohut gibi şeyler yerlere dökülmüş, bittabi şeker de olacak. Bunlardan aşûre denilen nevale yapılmış. Karışık bir masaldır bu.

İmaretler yalnız fakirlere mi aşûre verirlerdi? Hayır. Bütün İstanbul'u aşûreye gark ederlerdi. Bütün halka kovalarla, güğümlerle, testilerle aşûre dağıtı-lırdı.

Muharremde aşûre o çağlarda bir anane idi. Evlerde de aşûre pişirilirdi. Konuya komşuya, eşe dosta gönderilirdi. Bu da bir rüya gibi silinmektedir; eski hararetini kaybetti. Şimdi muhallebici dükkanlarında...⁴⁰

Aşûre gününde sünnî kesim arasında yaşananlar bu ifadelerle anlatıldıktan sonra, Sadri Semâ Şiîlerin matem törenlerini de aşağıdaki ifadelerle dile getirmiştir:

Muharremde on gün İranlılar Karacaahmet'te Seyitahmet deresindeki tek-kelerinde geceli gündüzlü matem ayini yaparlardı. Onuncu gün de İstanbul'un dört tarafından buraya toplanırlar, bir kısım takım takım, deste deste, bir kısmı ayrı ayrı perakende gelirler, Seyitahmet deresine giderler, akşama doğru alaca bulaca bayraklarla donanmış bir alay, bir kafile halinde dönerler, İstanbul'daki hanlarına avdet ederlerdi. Orada bir veda, bir matem gecesi yaparlardı. Hüzünlü bir ayın, hatta kanlı bir veda...

³⁹ Musâhipzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1946, 298-99; Ayrıca bkz. Balıkhane Nazım Ali Rıza Bey, *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001, 53-54.

⁴⁰ Sadri Sema (1880-1964), *Eski İstanbul Hatıraları*, haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2002, 311.

Artık Muharemin bu onuncu günü her yıl Üsküdar, yalnız Üsküdar'ın değil, bütün İstanbul'un halkına toplantı yeri olurdu. Boğaziçi'nden, Adalar'dan, Moda'dan, Kadıköy'ünden, İstanbul'un bütün köşelerinden kadın erkek, çocuk çocuk Üsküdar caddelerine dökülürdü.

Dükkanların odaları, pencereleri kiralanır, boş arsalar tahta kanepeler, se-dirler yapılır, beşer onar kuruşa satılır. Bir hal ki tarif edilemez. Caddeler, sokaklar bir akar oluk olurdu. Kalabalıktan yollarda yürümek zorlaşırdı. Sabahları hücum Seyitahmet deresine, akşam üzerleri çarşı boyuna, iskele olurdu.

İranlılar ilk vapurlarla Üsküdar'a gelirler, çay semaverleri, nargileleri, bayrakları, halıları, zincirleri ellerinde, omuzlarında Seyitahmet deresine koşarlardı. Orada akşamlara kadar dualar, mersiyeler okunur, tazallümler, âyinler yapılır, ahundların mev'izeleri, telkinleri dinlenirdi.

Akşam yaklaşınca başıbozuk bir intizamla dizilirler, desteler tertip ederler, bir matem alayı, bir elem kafilesi, bir hüznün mahmeli, bir nedamet kütlesi şekline dönerlerdi. Bu elem ve matem mahmeli, Kerbela faciasının sönmez teessür tuğyanını canlandıran bu mahşer, gerçekten acı, zehirli, hüznünlü olurdu. İbretle görülecek bir kıymetti bu. Bu karışıklığa, bir kargaşalığa meydan verilmemesi için yolların iki tarafını güvenlik sorumluları tutardı.

En önde yeşil sarıklı, kara cüppeli, şal kuşaklı, kınalı sakallı, sürmeli gözlü ve yanık yüzlü İran hocaları, ahundlar muntazam halkalar şeklinde geçerlerdi. Bunların arkasında gür, güzel sesli mersiyehanlar acıklı kasideler okurlardı. Bu mersiyelerin her mısraını can yarıtı, göğüs ve kulak paralayıcı haşin bir inilti, derin bir uğultu ve engin bir uğultu takip ederdi. Bütün kafilenin göz yaşlarıyla karışık nedamet çığlıkları!

Bu âyinlerin, bu kafilerin en şöhretli okuyucusu Arap Ahmed isminde güzel ve yanık sesli bir adamdı. O çağların kıymet olmuş hâfızlarından...

Bugünkü gibi hatırlarım. Başka hafızlar da, mersiyeciler de vardı. Onlar da okurlar ve bütün kafile bir baştan bir başa kabarıp, dalgalanır, coşar inler, ağlar, hıçkırıklara boğulurdu.

Arap Ahmed, elleri kulaklarında, orta yerde, kafileye döne döne haykırırdı:

Yâ şah-ı Kerbelâ ne revâ bunca gam sana;

Derd-i dem-â-dem u elem-i dem-be-dem sana!

Bu beyti:

-Ali!... Hüseyin!... feryatları, sayhaları takip ederdi. Nasıl? Yürekler parçalayıcı, ruhlar yarıtıcı uğultular, iniltilelerle...

Başka bir mersiyeci mahmelin diğer bir destesine müessir bir sesle okurdu:

Berk-i sabah-ı hâdiseden tığlar çek üb

Yer yer harule-i şübedâ kıldın ey felek....

Bir rahm kılmanın çigeri kan olanlara,

Gurbette nüzgân perişan olanlar!

Böyle acı parçalarda can yakan ahlar, ateşten göz yaşlarıyla karışır ve matemî bir kat daha galeyana getirirdi. Yürekler, gözler matem ve elem ile boyanırdı.

Daha arkadan sıra sıra beygirlerin üstünde beyaz örtülere bağlı ve kanatları kanla boyanmış beyaz güvercinler geçirdi. Bunları çeşit çeşit renkler, yazılar, resimlerle boyanmış, işlenmiş bayraklar kovalardı. Daha arkadan kafilenin iki tarafında, iki sırada açık göğüslerini yumruklarla döven, parçalamak ister gibi yumruklayan fedailer. Bunların peşinde dört köşe veya daire şeklinde toplanmış birtakım avareler ki bunlar üstleri başları kanlar içinde, göğüsleri ve sırtları çıplak adamlardı. Ellerinde saplı püskül biçiminde salkım saçak zincirler. Çıplak sırtlarını, çıplak göğüslerini:

- Şırak! Şırak! Şırak!...

Döve döve geçerlerdi, yürekleri ezerlerdi. Bu zincirlerin acı şakırtıları hâlâ kulaklarımda.

Cedlerinin günahlarını, yaralamak, parçalamak, dövmekle ödemek, affettirmek için şu mahlukların gösterdikleri tehlik ve acı heyecan gözlerimin önünde.

Kasidelerin, mersiyelerin, ahenklerine uydurularak vurulan yumrukların, sağdan sola, soldan sağa kalkarak, dağılarak işleyen zincirlerin, al kanlar ve kanlı yaralar içinde kalmış göğüslerin ve sırtların zehir levhaları kafamdan silinecek şey, silinecek fecaat değildir.

Bu matem mahmeli, bu elem kafilesi, zincirler, yaralar, yumruklar, feryatlar, vaveylâlar, çıpınmalar, hıçkırıklar, göz yaşları içinde dalgalana dalgalana caddelerden aşağı iner, geçer, giderdi. İskeleye doğru gözden kaybolurdu. Dalardım arkalarından. Uzaktan uzağa yükselen, mağribin yakut bulutlarını yırtan naraları, vaveylâları işitirdim:

-Yâ Ali!...Yâ Hüseyin!...

-Mazlûm!

Bugün de bu acı ve elemli sayhaları işittiğimi sanıyorum. Kafile geçer, halk dağılır, sokaklar sessizleşir. Evime dönerdim. Fakat bir cenazeden döner gibi. Bu haşin, bu vahşi hüznün ve matem faciasının temasında yüreğim zehirlenmiş, gözlerim ıslanmış, ruhum ezilmiş olarak.

Sonra... Gece. Elem gecesi. Artık ses yok, seda yok.

*Ufûl etmiş gineş sabn-ı semâdan,
Şebistân-ı elem hâli sedâdan,
Sedâlar dıymının var ihtimali,
Karanlıklarda âmâk-ı hafâdan.
Uzaktan yalvarıp ebr-i bahara
Derim gel şöyle meylet bir kenara,
Hüseyinden haber ver hâlk-ı bîzâra,
Eğer geçtinse deşt-i Kerbelâdan...⁴¹*

Abdülaziz ibn Cemâleddin(1850-1918)'in, 1910 yılında kaleme aldığı tahmin edilen ve *Âdât ve Merâsim-i Kadîme, Tâbirât ve Muâmelât-ı Kavmiye-i Os-*

⁴¹ Sadri Sema, *Eski İstanbul Hatıraları*, 331-334.

manîye adını verdiği notları arasında ise Aşûre günü hakkında kaydedilmiş olanlar şu şekildedir:

Hicret senesinin başı olan Muharrem ayının onuncu gününden başlamak üzere Muharrem sonuna kadar İstanbul'un bütün evlerinde iki kase de olsa aşûre pişirmek uğur ve bereket sayılırdı. Her sınıftan kimseler buna özen gösterir ve özellikle onuncu gün pişirmeye dikkat ederdi. Aşûre pişirilmesi Nuh Peygamber'in sünneti olarak da herkesçe kabul olunmuş ve İslâm'ın ortaya çıkmasından sonra da buna uyulmuştur. Ekseriya hayır sevenler aşûre pişirip halka ve bilhassa fukaraya dağıtmak için imaretler ve vakıflar yapmış ve masrafı karşılayacak gelir bırakmışlardı.

Aşûreye bir nevi tatlı, yemişli bir çorba denebilir. İçine konanlar buğday, pirinç, nişasta, nohut, fasulye, ceviz içi, badem gibi şeylerdir. Bazıları bunlara kuru incir, bir cins kuru beyaz hurma, çekirdeksiz üzüm de ilave ederler. Bunun *süzme* denen kibar bir nevi de vardır. Bu yalnız dövülmüş buğday, biraz pirinç ve badem, bir miktar nohut ile pişirilir. Soğumaya başlayınca içine yeterince misk eklenir. Her iki tip aşûrenin buğday ve diğer malzemesi ayrı ayrı pişirilir, sonra birbirleriyle karıştırılır, yeterince şeker ilave edildikten sonra tekrar pişirilerek hazırlanır. Bu suretle yapılan aşûre pişince hane sahibine haber verilir. Evden bazıları mutfağa iner, kazanın etrafında oturur, bir Yâsin sûresi ve bir Müлк sûresi okunur, hasıl olan sevabı, o haneden gelmiş geçmiş ölmüşlerin ruhuna hediye edilir. Kazanın üzerine kapatılan tepsi kaldırılır, herkes buhar suyunu uğurludur diyerek gözlerine sürer. Bir tabağa alınan ilk aşûre dışarı gönderilmez, bereket getirsin diye hanede alıkonur. Daha sonra aşûre, elvan renk Saksonya testileri, kapaklı ve tabaklı kıymetli kaselere boşaltılır, üstlerine şam fıstığı, çam fıstığı, kuş üzümü, mevsimi ise bir miktar nar tanesi serpilerek kapakları kapatılır, her birinde birer çift kase olmak üzere süslü tepsiler konur, tepsilerin üstü beyaz örtü ile bağlanarak kibar ahablara gönderilirdi. Getiren adama bahşış verilip kaplar iade edilirdi. Geri kalanı büyük kaselerle yakın ahab ve komşulara dağıtılır. Kaselerin yıkanmadan geri verilmesi ayıp sayıldığından güzelce yıkanıp öyle verilir. Eve ayrılan aşûreden ilk defa hane sahibine ufak bir kase konur. Hane sahibi yedikten sonra aşûreyi pişiren aşçıbaşı ve çıraklarına bahşış gönderirdi. Böyle Muharrem'de pişirilen aşûreden şayet ilk kaşığa bakla tanesi isabet ederse bunu pek çok kimse 'bereket getirir' diye ayırır, siler, para kesesine koyardı. Bakla tanesi bir yıl kesede kaldıktan sonra hükmü geçmiş sayılır, bir yere gömülürdü.⁴²

Aşûre günü yapılanları, özellikle adını bu günden alan aşın hazırlanışını ve bu aşla ilgili âdetleri oldukça ayrıntılı bir şekilde anlatan Abdülaziz Bey'in, notları arasında yine bu günde gerçekleşen daha başka uygulamalara da yer

⁴² Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Menâsim ve Tâbirleri (Toplum Hayatı)*, haz. Kazım Arsan-D.Arsan Günay, İstanbul 1995, 246-247.

verdiğini görmekteyiz. “Goygoycular” başlığı altında kaydettiği uygulamaları ise şu şekilde anlatmıştır:

Kanuni Sultan Süleyman, mahdumu Şehzade Sultan Mehmed için yaptırmış olduğu meşhur Şehzâde Câmii’nde İstanbul’daki fukara âmâların iskan ve iâsesi için tav-hâne (dâr-ül-aceze) nâmıyla bir bina inşâ ettirmişti. Burada iskan ettirilen âmâlara sabah akşam imâretten taam verilirdi. Bunlar her sene Muharrem ayında başlarına sarık sarar, arkalarına boy abası giyer, omuzlarına birer beyaz torba takar, ellerinde değnek olduğu halde yedişer-sekizer kişilik kafiler halinde⁴³ elleriyle birbirlerinin omuzlarına tutunarak ve Muharrem ayında şehit olan Hazret-i Hüseyin hakkında;

*Kerbelânın yazılan
Fatma ana kızulan
Kerbelânın tâ içinde
Yatır al kanlar içinde
Şehit olmuş Gazileri
Hasan ile Hüseyin’dür.
Nur baktır siyah saçında
Hasan ile Hüseyin’dür.*

şeklindeki mersiye⁴⁴ okuyarak, İstanbul mahallelerini dolaşır, her kapının önüne geldikçe bir çeşit ilahi olan bu mersiye kendine mahsus bir makam ile hep bir ağızdan tekrarlar. İstanbul’da aşûre denilen, muhtelif cins erzaktan şeker ile yapılan bir nevi tatlı çorba, Muharrem ayında her hanede pişirildiği için hanelerden bunları aşûre harcı olmak üzere bir miktar pirinç, buğday, fasulye ve nohut gibi şeyler verilirdi. Onlar da bu verilenleri omuzlarına asılı torbalarına koyar, bir ay bu şekilde mahalleleri sokak sokak dolaşır. Ayın sonunda bu erzakın bir miktarı ile imarette aşûre pişirerek İmam Hüseyin Hazretleri’yle eshâb-ı kirâma dua eder, geri kalan erzakı satıp bedelini aralarında taksim ederek el harçlığı yaparlardı.⁴⁵

Aşûre gününde yapılan törenler o kadar ilgi çekicidir ki, çeşitli vesilelerle Osmanlı topraklarında bulunmuş olan yabancıların da dikkatlerinden kaçmamıştır. Bunlardan birisi, 1893 yılında bir İngiliz milletvekili olan kocasıyla İstanbul’daki İngiliz sefaretinde çalışan oğullarını ziyarete gelmiş olan Georgina Max Müller’dür. İstanbul’dayken kaleme aldığı mektupların derlenmesinden oluşan eserinde, İstanbul hayatının hemen her alanıyla ilgili önemli

⁴³ M.Zeki Pakalın, bunların altışar kişilik guruplar halinde çıktıklarını, omuzlarında ortasından bölünmüş iki taraflı ve iki ağızlı torbalar bulunduğunu, dolayısıyla ikişerden toplam on iki torba taşıdıklarını ve bunun da on iki imam esasına istinat ettirildiğini belirtir. bkz. *Osmanlı Tarih Değerleri ve Törenleri Sözlüğü*, I, 673.

⁴⁴ Abdülaziz Bey’in sonra yazmak üzere boşluk bıraktığı için notları arasında yer almayan bu mersiye, eseri yayına hazırlayanların ifadelerine göre M.Zeki Pakalın’ın “Goygoycular” maddesinde kaydettiği mersiye dir. Bkz. *Osmanlı Tarih Değerleri ve Törenleri Sözlüğü*, I, 673.

⁴⁵ Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tâbirleri*, 320-321.

bilgiler bulunmaktadır. Eserde, Aşûre törenlerini bizzat organize eden İran sefirinin kendilerini bu günde gerçekleştirilen ayini izlemek üzere davet etmiş olduğundan bahseden Müller, törenlere yalnızca İranlıların katıldığını belirtmiştir. Müller'in hayretle izlemiş olduğu anlaşılan ayinden önce, akşama doğru binaların, dükkanların, ağaçların çevirdiği, kalabalıkların toplandığı bir meydana evler ışıklarla donatılmış, ateşler yakılmıştır. Bir süre bin kişilik bir geçit alayına yol açılmış, önden beyazlar giyinmiş, kimi at sırtında çocuklar yürümüş, bunları üç öbek beyazlar giyinmiş erkekler izlemiş, ellerinde kılıç ve zincirlerle "Vah Hasan! Vah Hüseyin" diye bağışmışlardır. Bunlardan birinci öbek önce sağ elleri, sonra sol elleriyle göğüslerine vurmuşlar, ikinci öbektekiler ise iki sıra halinde geçerlerken her biri sol eliyle yanındaki kuşağından tutmuş, sağ ellerinde tuttıkları kılıcı savurmuşlardır. Sıraların ortasındakiler de yüksek sesle Hasan ile Hüseyin'in hikayelerini anlatıp durmuşlardır. Geçit alayı oradan bir başka hanın avlusuna geçmiş, orada insanlara çay ikram edilmiş, çok güçlü bir şekilde çalan müziğin eşliğinde büyük bir heyecan yaşanmıştır. Önde yine çocukların bulunduğu geçit alayı tekrar saf tutmuş, üzerinde Hasan ile Hüseyin'i simgeleyen iki beyaz güvercinin bulunduğu beyaz bir atın arkasından tekrar "Vah Hasan! Vah Hüseyin" bağırılan yükselmiştir. Elleri boş olanlar yumruklarıyla göğüslerine, zincir ve kılıç olanlar da sırt ve bedenlerinin bazı yerlerine vurmaya başlamışlar, giydikleri beyaz gömlemler kana bulanmış, çoğu insanın başı da sanki kırmızı fes giymişler gibi kandan gözükmeye hale gelmiştir. Kan kaybindan çok sayıda insanın düşüp bayıldığını, katıldıkları ayinde bir kişinin de yine kan kaybindan oracıkta öldüğünü anlatan Müller, İranlıların Aşûre törenlerinde yaptıklarını vahşet olarak nitelendirmiş, padişahın da bu günde yapılanları kendisine "müsamahasız" denilmesin diye yasaklamadığını belirtmiştir.⁴⁶

Osmanlı kültür ve medeniyet tarihçiliğinin önemli simalarından Süheyl Ünver de bu gün hakkında "Aşûre bize an'ane ile gelmiştir ve bunun söylenmesi şöyledir: Nuh'un tufan çekilip de rivayet olunan yere inince yiyeceklerin hepsinden birer miktar kalmış, acıkmışlar, ne yapalım diye sormuşlar: Hepsini bir araya koyun pişirin denmiş; işte aşûre bu imiş, her sene Muharrem'in onundan sonra Sünnî ve Hanefî olan memleketimiz halkınca pişirilir, an'enenin bu devamı bir adet olmuştur"⁴⁷ ifadelerini kullanmıştır.

⁴⁶ Georgina Max Muller, *Letters from Constantinople*, London 1897, 164-173. (Eser Afife Buğra tarafından da Türkçe'ye çevirilmiştir. *İstanbul'dan Mektuplar*, İstanbul 1978.); XVI. ve XVII. yüzyıllarda İstanbul'un gündelik hayatına ilişkin verileri aktarmaya çalışmış olan Robert Mantran da bu güne kısaca değinmiş, yüzyıllarca Sünnî ve Şii'lerce iki farklı şekilde kutlanmış olduğunu belirtmiştir. *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1991, 172.

⁴⁷ A.Süheyl Ünver, *İstanbul Risaleleri*, İstanbul 1995, III, 84.

Netice olarak, zamanlarının sosyal ve dinî hayatını çok yönlü olarak anlatmış olan kişilerin, bu günle ilgili olarak kaydetmiş olduklarından derlediğimiz alıntılarla, Aşûre gününün Osmanlılar döneminde gerek sarayın gerekse halkın özel önem verdiği bir gün olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Günün, Hz.Hüseyin'in bu günde şehit edilmesinden ve dolayısıyla her yıl matem merasimleriyle kutlanmasından sonra başlayan siyasî yönü de Osmanlılar döneminde aynen devam etmiş gibi görünmektedir. Bu durum doğal olarak Osmanlı literatürüne aynen yansımıştır. Nitekim Osmanlılar döneminde, Aşûre gününün fazileti ve bu günde yapılması tavsiye edilen ibadetlerle ilgili olarak "Risâle fî fadli yevmi'l-Aşûre", "Risâle-i ezkâr-ı yevmi Aşûre" gibi adlarla kaleme alınmış çok sayıda risâlenin yanısıra, kanlı Kerbelâ olayını kaside, gazel, mesnevî, terkib ve tercî-i bend gibi biçimler altında dile getiren manzumeler ile hikâye halinde anlatan makteller yazılmıştır.⁴⁸ Son olarak dinî edebiyatımıza da bu derece girmiş olan Aşûre gününün, aradan yüzyıllar geçmesine rağmen hala dinî hayattaki canlılığını korumakta olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz.

Bibliyografya

- Abdülaziz Bey (1850-1918), *Osmanlı Âdet, Merâsim ve Tâbirleri (Toplum Hayatı)*, haz. Kazım Arısan-D.Arısan Günay, İstanbul 1995.
- Ahmed B. Hanbel (Ö. 241/855), *Müsned*, İstanbul 1992.
- Akyavaş A. Ragıp, *Tarih Meşberi*, Ankara 2002.
- Ayoub M. Mahmoud, "Ashura", *The Encyclopedia Of Religion*, Edt. Mircea Eliade, New York 1987, I, 462-463.
- Ali Seydi Bey, *Teşrifat Ve Teşkilatımız*, Haz. Niyazi Ahmet Banoğlu, ?/?.
- Ali Rıza Bey (Balukhane Nazım), *Eski Zamanlarda İstanbul Hayatı*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2001.
- Âli Gelibolulu Mustafa, *Kürhü'l-Ahbâr*, İstanbul 1277/1860.
- And Metin, *Rivâiden Drama, Kerbelâ-Muharrem Ta'ziye*, İstanbul 2002.
- Ateş Ali Osman, "Asr-I Saadette Dinler Ve Gelenekler", *Bütün Yönleriyle Asr-I Saadette İslam*, İstanbul 1994.
- Bağdâdî Ebû Bekr Ahmed B. Ali El-Hatib (Ö.463/1071), *Târîhu Bağdad*, Kahire 1931.
- El-Bîrûnî Ebû Reyhan Muhammed B. Ahmed (Ö.440/1048), *El-Âsârü'l-Bâkiye Arâ'l-Kurânî'l-Hâliye*, Neşr. C. Eduard Sachau, Leipzig 1923.
- Buhârî Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail (ö.256/870), *el-Câmiu's-sabîh*, İstanbul 1992.
- Canpolat Ali, "Muharrem Orucu ve Aşure", *www.Alewisiten.Com*, 02. 07. 2003
- Cevad Ali, *Târîhu'l-Arab Kable'l-İslâm*, Irak 1955.
- Demir İbrahim, "Muharrem Ayı, Matemî ve Orucu", *www.Alewisiten.Com*, 02. 07. 2003.
- Düzgün Mustafa, "Muharrem Matemî ve Matem Orucu", *www.Alewisiten.Com*, 02. 07. 2003
- Ed-Dineverî Ebû Hanîfe Ahmed B. Davud (Ö.282/895), *El-Ahbârü't-Trûil*, Mısır 1330/1911.
- *Doğustan Günümüzze Büyük İslam Tarihi*, Edt. H.Dursun Yıldız, İstanbul 1986.

⁴⁸ Konu Şii ve Sünnî birçok şair tarafından ele alınmış, sayısız mersiye ve makteller yazılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ağah Surn Levend, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Belleten* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-1972), Ankara 1989, 70-71.

- Efdalüddin (Tekiner), "Âşûra - Sarayda Âşûra Tevzii Merasimi", *İslam Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1940.
- Grunebaum G. E. Von, *Muhammedan Festivals*, London 1976.
- Hasan İbrahim Hasan, *Siyasî-Dinî-Kültürel-Sosyal İslam Tarihi*, Trc. İsmail Yiğit Ve Diğerleri, İstanbul 1987.
- Hemedânî Muhammed B. Abdülmelik B. İbrahim (Ö.521/1127), *Tekmiletu Târihu't-Taberî*, Thk. Albert Yusuf Ken'ân, Beyrut 1958.
- Halife B. Hayyât, *Tarih*, Thk. Ekrem Ziyâ El-Umerî, Riyad 1985.
- İbn Kesîr Ebu'l-Fidâ İsmail (Ö.774/1372), *El-Bidâye Ve'n-Nihâye*, Mısır ?.
- İbn Kuteybe Ebu Muhammed Abdullah B. Müslim (Ö.276/889), *El-Maârif*, Thk. Servet Ukkâşe, Mısır 1969.
- İbn Manzûr Ebu'l-fazl Cemaleddin Muhammed B. Mükerrrem (Ö. 771/1369) , *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1955
- İbn Sa'd Ebu Abdillâh Muhammed (Ö.230/844), *Tabakâtu'l-Küb râ*, Mısır 1939.
- İbn Tağriberdî Ebu'l-Mehâsin Yusuf (ö.874/1469), *en-Nücûnu'z-zâhire fi mulûki Mısır ve'l-Kâhire*, Kahire 1932.
- İbnü'l-Cevzî Ebu'l-Ferec Cemâleddin Abdurrahman b. Ali (ö.597/1200), *el-Müntazam fi tarihî'l-mulûk ve'l-ümmen*, thk. Süheyl Zekkâr, Beyrut 1995.
- İbnü'l-Esir İzzüddin Ebu'l-Hasan Ali B. Muhammed (Ö.630/1232), *El-Kâmil Fi't-Tarih*, Thk. Ebu'l-Fidâ El-Kâdî, Beyrut 1995.
- Kâtip Çelebi, *Fezleketü AkvâLi'l-Ahyâr Fi İlmâ't-Tarih Vel-Ahyâr*, Beyazıt Umumi Ktp, Nr. 10318.
- Levend Ağâh Sırnı, "Dinî Edebiyatımızın Başlıca Ürünleri", *Baleten* (Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-1972), Ankara 1989, 70-71.
- Makdisî Ebû Zeyd Ahmed B. Sehl El-Belhî (Ö.355/964), *El-Bed' Ve't-Tarih*, Kahire ?,
- Mantran Robert, *XVI. ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. M. Ali Kılıçbay, İstanbul 1191.
- Merçil Erdoğan, "Büveyhiler", *Dia*, İstanbul 1992.
- Mez Adam, *Ormanlı Yüzyılda İslâm Medeniyeti*, Çev. Salih Şaban, İstanbul 2000.
- Monod Gabriel, *Tarihî Usul*, Çev. Kâzım Şinasi Dersan, İstanbul 1938.
- Muller Georgina Max, *Letters From Constantinople*, London 1897.
- Musa El-Musâvî, *Şia Ve Şiilik Mücadelesi*, Terc. Kemal Hoca, İstanbul 1995.
- Musâhipzâde Celâl, *Eski İstanbul Yaşayışı*, İstanbul 1946.
- Mutlu İsmail, *Tarihî Ve Günümüzde Caferîlik*, İstanbul 1995.
- Ocak Ahmet, *Selçukluların Dinî Siyaseti (1040-1092)*, İstanbul 2002.
- Pakalın M.Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1993.
- Sadri Sema (1880-1964), *Eski İstanbul Hatıraları*, Haz. Ali Şükrü Çoruk, İstanbul 2002.
- Sakaoğlu Necdet, "Aşûre", *Dünceler Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul 1993.
- Suyûtî Celâleddin Abdurrahman B. Ebî Bekr (Ö.911/1505), *Ed-Dürrü'l-Mensûr*, Beyrut 1896.
- Taberî Ebu Cafer Muhammed B. Cerîr (Ö.310/922), *Tarihü'l-Ümmen Ve'l-Mulûk*, Beyrut 1986.
- Ünver A.Süheyl, *İstanbul Risaleleri*, İstanbul 1995.
- Wensinck A. J., "Ashura", *The Encyclopaedia Of Islam*, New Edition, Leiden 1986, I, 705.
- el-Yâfî Ebû Abdullah b. Es'ad b. Ali b. Süleyman (ö.768/1366), *Mir'âtu'l-cinân ve ibretü'l-yakazân fi mâ rifeti mâ yü'tebenu min hâvâdisi'z-zamân*, Kahire 1993.
- *Yahudilikte Kavram ve Değerler*, haz. Suzan Alalu ve diğerleri, İstanbul 1996.
- Yavuz Yusuf Şevki, "Aşûrâ", *DIA*, İstanbul 1991.
- Yazıcı Nesimi, *İlk Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Ankara 2002.
- ez-Zebidî Muhammed Murtazâ el-Hüseynî (ö.1203/1788), *Tâu'l-aris min arâihî'l-kâmûs*, Beyrut 1994.
- ez-Zehabî Semseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (ö.748/1374), *Târihu'l-İslâm*, thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî, Beyrut 1990.
- -----, *el-İber fi haberî men şâber*, thk. Ebû Hâcir Muhammed es-Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut 1985.